

UOT 1(091)

ORCID: 0009-0007-4935-5100

DOI: <https://doi.org/10.52094/3005-9941.46.2024.012>

Məhsəti Sabir qızı Cəfərova,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru
Bakı Biznes Universiteti,
Humanitar elmlər kafedrasının müdiri
Email: ceferovamehseti@inbox.ru

GENDERİN MÜASİR İNKİŞAFDAKI MÜHÜM ROLUNUN SOSIAL- FƏLSƏFİ İSTİQAMƏTLƏRİ

Xülasə. Cins qadın və kişi arasındakı bioloji fərqlərə, gender isə cəmiyyətin qadın və kişilərin necə düşünməsi və davranması ilə bağlı gözləntilərinə istinad edən bir anlayışdır. Gender fərqlərini başa düşməkdə alimlər bioloji izahatların dəyərini müzakirə etməyə davam edirlər. Bioloji izahatlar fərqlidir, lakin son nəticədə gender fərqlərinin qaçılmaz olduğunu və status-kvonun qorunub saxlanmasını nəzərdə tutur. Bunun əksinə olaraq, mədəni və sosiallaşma izahları gender rollarının dəyişdirilməsi və gender bərabərsizliyinin azaldılması üçün müəyyən ümidləri əks etdirir. Bir çox tədqiqatlar göstərir ki, sosiallaşma dünyada uşaqları qadınlıq və kişiliklə əlaqəli gender rollarını mənimsəməyə aparır. Valideynlər qızlarına və oğullarına fərqli baxır, onlarla qarşılıqlı əlaqədə olurlar və uşaqlar öz gender rollarını həmyaşıdlarından, məktəblərdən, kütləvi informasiya vasitələrindən və dindən öyrənməyə davam edirlər. İş yerində cinsi ayrı-seçkilik, qadınların qayğıkeş rolları, qadınların əməyinin dəyərsizləşdirilməsi və iş-götürənlər tərəfindən açıq cinsi ayrı-seçkilik də daxil olmaqla, bu boşluğun bir neçə səbəbi tədqiq olunur. Qadınlara qarşı cinsi zorakılıq olduqca yayqındır, qadın və kişi rolları, qadın və kişilər arasında hakimiyətdə, iş yerində struktur fərqləri ilə bağlı mədəni inanclardan qaynaqlanır. Qadınlara qarşı zorakılıq gender bərabərsizliyinin başqa bir təzahürüdür. Tədqiqatlar göstərir ki, dünya qadınlarının üçdə birinə qədəri təcavüzə və ya cinsi təcavüzə məruz qalacaq və onlara hücum edənlərin təxminən 70-80 faizi tanıdıkları kişiler olacaq. Patriarxal cəmiyyətdə kişiler bu imtiyazları tanıyıb-tanınamasından asılı olmayaraq, sırf kişi olduqları üçün imtiyazlardan istifadə edirlər. Eyni zamanda, kişiler zorakı davranış və qurbana çevrilmə və bəzi emosional problemlərin qadınlara nisbətən daha yüksək nisbətləri də daxil olmaqla mənfi cəhətləri yaşayırlar.

Açar sözlər: gender, gender bərabərsizliyi, zorakılıq, qadın əməyi, kişi, valideyn himayəsi, patriarxal cəmiyyət.

Giriş.

Əgər cinsiyyət bioloji anlayışdırsa, gender sosial anlayışdır. Bu, cəmiyyətin insanlara (bioloji) cinsinə görə təyin etdiyi sosial və mədəni fərqliliklərə aiddir. Əlaqədar konsepsiya, gender rolları, cəmiyyətin qadın və ya kişi olmasından asılı olaraq insanların davranış və münasibətlərindən gözləntilərinə istinad edir. Qadın və kişi olaraq necə düşündüyümüz və davrandığımız biologiyamız tərəfindən daşa həkk olunmur, əksinə, cəmiyyətin bizdən hansı cinsiyyətə əsaslanaraq düşünməyimizi və davranmağımızı gözlədiyinin nəticəsidir. Böyüdükcə, cinsi kimliyimizi, ya qadın və ya kişi olaraq özümüzlə bağlı inanclarımızı inkişaf etdirdikcə, bu gözləntiləri öyrənirik. Bu gözləntilərə qadınlıq və kişilik deyilir. Qadınlıq bizim qız və qadınların mədəni gözləntilərinə, kişilik isə oğlan və kişilərə aid gözləntilərimizə aiddir.

Ənənəvi olaraq qadınlıq dedikdə nəzərdə tutduğumuz müsbət və mənfi sifətlərdə tutulur, biz ənənəvi olaraq qadınlara aşağıdakı xüsusiyyətləri aid edirik: zərif, həssas, tərbiyəli, incə, tərəf müqabili, asılı, emosional, passiv və zəif. Beləliklə, bir qızın və ya qadının qadın olduğunu söylədikdə, bu xüsusiyyətlərin bəzi birləşməsini nəzərə alırıq: o, yumşaq, zərif, yaraşqılı və səliqəlidir. Kişilik dedikdə, ənənəvi olaraq kişilərə aid xüsusiyyətlər nəzərdə tutulur, yenə həm müsbət, həm də mənfi olsa da cəmiyyətimiz ənənəvi olaraq kişilərə aid edilir: güclü, iddialı, cəsur, aktiv, müstəqil, ağıllı, rəqabətə davamlı, həssas, duyğusuz və aqressiv. Oğlan və ya kişinin kişi olduğunu deyəndə, ağılımızda bu xüsusiyyətlərin hansısa kombinasiyası canlanır: o, sərt, güclü və iddialıdır.

Bütün bu proseslərdə uşaq və yeniyetmələrin sosiallaşma mərhələlərinin də əhəmiyyəti vardır. Belə ki, uşaqlar sosiallaşarkən oğlan və qız olmağından asılı olmayaraq həyatı başa düşür və fərqləri dərk etməyi bacarır. “Uşaqların və böyüklərin sosiallaşmasında aşağıdakı fərqlər mövcuddur:

1. Böyüklərdə sosiallaşma onların xarici davranışlarının dəyişməsində təzahür edir, uşaqlarda isə əsas dəyər yönümləri mənimsənilir;

2. Normaların qiymətləndirilməsində böyüklər və uşaqlar arasında fərqlilik mövcuddur;

3. Sosiallaşmada yetkin insanlar anlayır ki, qara ilə ağ rənglərin arasında bir neçə cüzi fərqlənən rəng çalarları mövcuddur;

4. Sosiallaşma insanlarda dünyagörüşünün artmasına səbəb olur, eyni zamanda uşaqların sosiallaşması onların davranışlarının motivasiyasının formalaşmasına əsaslanır” (6, s.107-108).

Bu xüsusiyyətlər müasir cəmiyyətdə qadın və kişi stereotipləri kimi səslənə bilər və müəyyən dərəcədə belədir, lakin qadınlar və kişilər arasında münasibət, davranış fərqləri əslində mövcuddur. Məsələn, qadınlar kişilərdən daha çox ağlayırlar. Kişilər qadınlardan daha çox fiziki zorakılığa məruz qalırlar. Qadınlar uşaqlara kişilərdən daha çox baxırlar. Qadınlar kişilərdən daha tez-tez gülümsəyir. Kişilər qadınlardan daha çox söyür və tüpürürlər. Qadınlar bir-biri ilə danışanda bəzən bəsit hadisələrdən, kişilər bir-birləri ilə danışarkən şəxsi həyatlarından daha çox danışirlar. Bu iki cins hətta əl-

lərində siqaret çəkəndə də bir-birindən fərqlənir. Bir qadın siqaret tutduqda, adətən siqaret tutan əlinin ovucunu yuxarı, bir kişi siqaret tutanda adətən ovucu aşağı tutur.

Məlum olduğu kimi insan cəmiyyətdə gender mövcudluğu mütləqdir. Bu iki cins arasında müxtəlif fərqlilik mövcuddur və dəyişməzdir. Ancaq bu o demək deyil ki, bu cinslərin cəmiyyətdə tutduğu mövqe sabit qalır. Qadın hərəkəti nəticəsindəki uğurlar onların cəmiyyətdəki aramsız fəaliyyətlərini təsdiq edir. Son dövrlərin texnoloji uğurları qadınların bütün istiqamətlərdə əhəmiyyətini dəyişdirib. XX əsrin axırlarında formalaşan “Gender” anlayışını “Sosial cinsi fərqlilik” olaraq təsəvvür etmək olar. Bu anlayışın əsasında qadın hərəkəti durur. Gender anlayışının bir sıra tərifləri mövcuddur. Ümumiyyətlə, gender dedikdə həm qadınların, həm də kişilərin cəmiyyətdəki sosial mövqeyi nəzərdə tutulur. Hər iki cins arasındakı bu gender bərabərliyi bütün cəmiyyətlərdə özünü göstərir.

1. Gender problemi ilə bağlı müxtəlif baxışlar mövcuddur. Bu məqamı nəzərdən keçirərkən qeyd etmək lazımdır ki, cinslərin sosial bərabərliyi nəzəriyyəsinə qəbul etməyən, gender anlayışını tənqid edənlər də var. Onların əsas arqumenti budur ki, genderin xüsusiyyətləri fərqlidir və bu fərqlər təkcə fizioloji deyil, həm də psixoloji. Belə tənqidi nəzəriyyəçilər iddia edirlər ki, müasir tərəqqiyə baxmayaraq, qadınların və ya kişilərin üstünlük təşkil etdiyi fəaliyyət sahələri var. Gender nəzəriyyəçilərinin fikrincə, cəmiyyətdə qadın və kişi arasında fəaliyyətin psixoloji faktorlarla şərtləndirilməsi hər iki cinsi daha məmnun edə bilər. Tənqidçilər bu problemin həllini inkişaf üçün bərabər şəraitin təşkilində görürlər. Onların fikrincə, belə yanaşma cəmiyyət üçün daha vacibdir. Bu yanaşmalara görə gender probleminin həlli qadın qadın, kişini kişi kimi fərqləndirməkdən keçir. Qeyd edək ki, hətta insan alveri prosesində də gender acizliyi özünü göstərir. “İnsan alverinə və istismarın müxtəlif formalarına qarşı həssaslıq genderə xasdır. Qadınlar və qızlar cinsi istismar, ev işləri və qulluq məqsədi ilə insan alverinə məruz qaldıqları halda, kişilər və oğlanlar məcburi əmək, xüsusən də kənd təsərrüfatı, tikinti, mədəncilik, meşə təsərrüfatı və ya balıqçılıq üzrə sahələrdə insan alverinə məruz qalırlar. Bundan əlavə, insan alverinin formasından və cinsindən asılı olaraq qadın və kişi alverinin qısamüddətli və uzunmüddətli nəticələri fərqli ola bilər” (1, s. 22).

Antropoloqların cinsdəki mədəni fərqləri araşdırmaları prosesində məlum olan ən maraqlı tapıntılarından bəziləri gender və cinsiyyətlə bağlıdır (3). Bütün cəmiyyətlər “qadınlıq” və “kişilik”i fərqləndirsə də, bəzi cəmiyyətlərdə əlavə gender kateqoriyaları mövcuddur.

Sosiallaşma fərdlərin öz cəmiyyətinin mədəniyyətini öyrənməsi prosesidir. Ailə, həmyaşıdlar, məktəblər, kütləvi informasiya vasitələri və din də daxil olmaqla bir neçə sosiallaşma agenti mövcuddur. Bu institutlar insanların gender rollarına uyğunlaşmasına və həmçinin onların gender kimliyini inkişaf etdirməyə kömək edir.

2. Ailə və gender. Ailənin genderə təsiri ilə bağlı qeyd edə bilərik ki, gender rollarına sosiallaşma körpəlikdən başlayır, doğulduğu andan valideynlər uşaqları özləri də bilmədən oğlan və ya qız kimi ictimailəşdirməyə başlayırlar. Valideynlər adətən körpə

qızlarını yaraşıqlı, yumşaq və zərif, körpə oğullarını isə güclü, aktiv və ayıq kimi təsvir edirlər, baxmayaraq ki, neytral müşahidəçilər körpələrin cinsiyyətini bilmədikləri halda körpələr arasında belə bir cinsi fərq tapmırlar. Körpəlikdən valideynlər qızları və oğulları ilə fərqli şəkildə oynayır və onlarla başqa cür münasibət qururlar. Oğulları ilə daha kobud oynayrlar - məsələn, onları havaya atmaqla və ya onlarla yumşaq bir şəkildə güləşərək - qızları ilə isə daha sakitcə oynayrlar. Körpə və ya azyaşlı qızları ağlayanda onlara təsəlli verirlər, lakin onlar oğlanlarının uzun müddət ağlamasına daha az təsəlli verməyə meyllidirlər. Qızlarına oynamaq üçün kuklalar, oğlanlarına isə hərəkətli fiqurlar və oyuncaq silahlar verirlər. Sosiallaşmadakı bu gender fərqləri indi bir nəsil əvvəlkindən daha kiçik olsa da, şübhəsiz ki, mövcud olmağa davam edir.

Həmyaşıdların təsiri də gender sosiallaşmasını təşviq edir. Məktəb yaşına çatdıqca uşaqlar cinsinə görə müxtəlif oyunlar oynamağa başlayırlar. Oğlanlar əyilməz qaydalar və nisbətən çox sayda rollarla idarə olunan idman və digər rəqabətli komanda oyunlarını oynamağa meyllidirlər, qızlar isə daha az və daha çevik qaydalarla, iplə tullanma kimi oyunları oynayrlar. Qızlar indi bir nəsil əvvəlkinə nisbətən idmanla daha çox məşğul olsalar da, onların oyunlarında bu gender fərqləri davam edir və gender rollarını gücləndirməkdə davam edir. Məsələn, oğlanların oyunları onları rəqabətə sövq edir, qızların oyunları isə onları əməkdaşlıq etməyə və güvənməyə təşviq edir.

Məktəb gender sosiallaşmasında özünəməxsus əhəmiyyətə malikdir. Birincisi, məktəb meydançaları yuxarıda təsvir olunan cinsiyyətlə əlaqəli oyun fəaliyyətləri üçün yer rolunu oynayır. İkincisi və bəlkə də daha önəmlisi, bütün səviyyələrdə olan müəllimlər öz qız və oğlan şagirdlərinə, yəqin ki, bilmədikləri incə üsullarla fərqli davranırlar. Onlar sinifdə suallara cavab vermək üçün oğlanları daha tez-tez çağırmağa və düzgün cavab verəndə onları daha çox tərifləməyə meyllidirlər. Onlar həmçinin oğlanlara tapşırıqları və digər məktəb işləri haqqında daha çox rəy verirlər. Bütün sinif səviyyələrində bir çox dərslilər və digər kitablar hələ də insanları gender stereotipləri ilə təsvir edir. Düzdür, yeni kitablar köhnə kitablardan daha az bunu edir, lakin yeni kitablar hələ də bəzi stereotipləri ehtiva edir və köhnə kitablar hələ də bir çox məktəblərdə, xüsusən də yeni cildləri almağa imkanı olmayan məktəblərdə istifadə olunur.

Gender sosiallaşması kütləvi informasiya vasitələrinin köməyi ilə də baş verir. Uşaq televiziya şoularında əsas personajlar kişilərdir. Yetkinlərin əsas televiziya verilişlərinə gəlicə şoularda görkəmli qadın rollarına baxmayaraq, qadınlardan daha çox kişilər həftəlik şoularda daha çox böyük rol oynamağa davam edirlər. Qadınlar da tez-tez hər şeydən çox görünüşləri üçün orada olan qeyri-ciddi insanlar kimi təsvir olunur. Televiziya reklamları bu imici gücləndirir. Kosmetika reklamları təkcə qadınların əsas vəzifəsinin gözəl görünmək olduğunu deyil, həm də özlərinə dəyər hissələrinin yaxşı görünməkdən qaynaqlandığını göstərir. Digər reklam çarxları qadınların təmiz döşəməyə və ya parlaq camaşırxanaya nail olmaqdan vəcdə gəldiyini göstərir. Ayrı-ayrı ölkələrin televiziya reklamlarına nəzər salsaq görərik ki, qadınların həyatda əsas məqsədləri gözəl görünmək və təmiz ev sahibi olmaqdır. Eyni zamanda, bir çox reklamdan baxanda kişilərin əsas məqsədləri pivə içmək və maşın sürməkdir.

Mətbuata nəzər saldıqda isə görürük ki, qadın və kişilər haqqında jurnallar bu gender obrazlarını gücləndirir. Yeniyetmə qızlar və yetkin qadınlar üçün nəzərdə tutulan jurnalların əksəriyyəti nazik, gözəl modellərin şəkilləri ilə zəngindir, pəhriz haqqında məsləhətlər, kosmetika reklamları, kişini necə qazanmaq və sevindirmək barədə məqalələr diqqəti cəlb edir. Yeniyetmə oğlanlar və kişilər üçün nəzərdə tutulan jurnallar isə avtomobillər və idmanla bağlı reklamlar və məqalələr, karyera və digər işlərdə uğur qazanmağın yolları haqqında məsləhətlər, arıq, gözəl qadınların şəkilləri ilə doludur. Bu jurnal şəkilləri bir daha göstərir ki, qadınların əsas məqsədləri gözəl görünmək və kişiləri razı salmaq, kişilərin əsas məqsədləri isə uğur qazanmaq, qadınlara qalib gəlmək və gözəl həyat sürməkdir.

3. Sosiallaşmanın digər amili olan din də ənənəvi gender stereotiplərinə kömək edir. Dini mənbələrin bir çox ənənəvi şərhləri qadınların kişilərə tabe olması mesajını verir. Bu xəbər Yaradılış kitabında başlayır, burada ilk insan Adəmdir və Həvvə onun qabırğalarından birindən yaradılmışdır. Dini mənbələrdə həmçinin əsas fiqurlar kişilərdir və qadınlar əsasən arvadlar, analar, şirnikləndiricilər kimi təsvir olunurlar; arvad və ana rollarına görə təriflənirlər və digər rollarına görə qınanırlar. Daha ümumən, qadın daim kişilərin mülkü kimi təsvir olunur.

Əhdi-Ətiqdəki bir neçə hissə qadın və qızların zorlanmasına və öldürülməsinə haqq qazandırır. İslamın müqəddəs kitabı olan Quranda da qadınların qismən təcəvilik rolunu qeyd edən hissələr mövcuddur.

Beləliklə, qadınlar və kişilər arasındakı bioloji fərqlər bir çox alimləri və şübhəsiz ki, ictimaiyyətin əksəriyyətini kişiliyin və qadınlığın əhəmiyyətli dərəcədə bioloji varlıq olaraq müəyyən edildiyini və ya ən azı təsirləndiyini düşünməyə vadar edir. Bunun əksinə olaraq, antropoloqlar, sosioloqlar və filosoflar genderə sosial quruluş kimi baxırlar. Biologiyanın cins üçün əhəmiyyəti olsa belə, bildirilir ki, mədəniyyətin və sosiallaşmanın əhəmiyyətini qiymətləndirməmək olmaz. Gender həqiqətən cəmiyyət və mədəniyyət tərəfindən formalaşdırıldığı dərəcədə, genderi dəyişdirmək, həm kişilərin, həm də qadınların öz potensiallarını reallaşdırmaq üçün daha çox imkanlara malik olduğu bir cəmiyyətin yaradılmasına kömək etmək mümkündür.

Müasir dövrdə gender problemi ilə əlaqəli məsələlər dünyanın bir sıra ölkələrində aktual problemlər hesab edilir. Bu, ilk növbədə, gender bərabərsizliyi problemi ilə əlaqədar iqtisadi və sosial sahələrdə kadr potensialının keyfiyyətinin pisləşməsi ilə bağlıdır. Beləliklə, problemin ciddiliyi sosial-iqtisadi inkişafı əngəlləyir, mövcud insan kapitalının formalaşması sisteminin keyfiyyətini aşağı salır, pisləşdirir və nəticədə cəmiyyətdə sosial ədalətsizliyin daha da dərinləşməsinə gətirib çıxarır.

4. “XX əsrdə qısa müddət ərzində Azərbaycan qadını əsrlərə bərabər inkişaf yolu keçib. Onların cəmiyyətdə, sosial həyatda, ailədəki mövqeyində köklü dəyişikliklər baş verib”. (2, s. 44). Müstəqilliyimizin bərpasından sonra Azərbaycan Respublikasında gender probleminin həlli istiqamətində bir sıra tədbirlər həyata keçirilir. Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi yaradıldı, bunun nəticəsində ölkədə gender üzrə problemlər nəzərə çarpacaq dərəcədə aradan qaldırıldı. Azərbaycan Respublikası

insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi, o cümlədən qadın hüquqlarının hərtərəfli təmin edilməsi, gender ayrı-seçkiliyinə son qoyulması, məişət zorakılığına qarşı mübarizə sahəsində böyük uğurlar əldə etmişdir. Belə ki, ölkəmiz 1992-ci ildə “Qadınların siyasi hüquqları haqqında” və 1995-ci ildə “Qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğvi haqqında” Konvensiyalara qoşulmuşdur. 1995-ci ildə qəbul edilmiş Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında kişi və qadınların bərabər hüquq və imkanlarının təmin edilməsi ən böyük addımlardan biridir. Hər iki cinsin nümayəndələrinə ictimai həyatın siyasi, iqtisadi, sosial, mədəni və digər sahələrində bərabər imkanlar verən və gender əsasında ayrı-seçkiliyin aradan qaldırılmasının vacibliyini əks etdirən “Gender (kişilər və qadınlar) bərabərliyinin təminatları haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2006-cı il 10 oktyabr tarixli Sərəncamı ilə qanun təsdiq edilib. Nazirlər Kabinetinin 2007-ci il 25 yanvar tarixli qərarı ilə qəbul edilmiş “Demokratik cəmiyyətdə gündəlik zorakılıqla mübarizə üzrə Respublika Kompleks Proqramı” ölkədə gender əsaslı zorakılıqla mübarizənin əsasını qoyan əsas sənədlərdən biridir. 2010-cu ildə Milli Məclis “Məişət zorakılığının qarşısının alınması haqqında” qanun qəbul edib. “Qanunvericilik gender bərabərliyinin hüquqi əsasıdır. Qanunların özü dövlətin siyasi iradəsinin göstəricisi kimi çox mühüm rol oynayır. Bundan əlavə, qanunların mövcudluğu diqqəti cəlb etməklə yanaşı, digər dəyişikliklər üçün katalizator rolunu oynaya bilər.

Sağlam cəmiyyətdə cinsindən asılı olmayaraq hər kəsin hüquqları yüksək səviyyədə qorunmalıdır. Müasir şəraitdə müxtəlif ölkələrdə qadın hüquqlarına müxtəlif nöqtəyi-nəzərdən yanaşılır. Bəzi ölkələr üçün qadınların məşğulluğu vacib olsa da, bəzi ölkələrdə hətta XXI əsrdə təhsil hüququnun tanınması nadir hal hesab edilir. Məsələn, Taliban Əfqanıstanda hakimiyyətə gəldikdən sonra qadınların ciddi şərtlər altında təhsil almaq hüququnu vurğuladı. Bəs qeyri-müsəlman ölkələrində qadınların hüquqları necədir?

5. Qeyd edək ki, Avstriya hökumətinin Milli Planda məqsədi qadınların əmək bazarında rolunu artırmaqdır və bərabər əmək haqqının qorunması mühüm amil hesab olunur. Belçikada qadınlara qarşı fiziki zorakılığın qarşısını almaq üçün zaman-zaman müxtəlif strategiyalar hazırlanır. Estoniya uzun illərdir ki, qadınların maddi asılılığının olmaması istiqamətində mühüm işlər görür, o cümlədən bütün sahələrdə kişilərlə bərabər qərarlar verir və zorakılığa məruz qalan qadınlara hər cür kömək edir. Bir neçə il əvvəl Fransanın keçmiş prezidenti Fransua Olland maraqlı açıqlama vermişdi: *“qadınlar ətraf mühitin və global istiləşmənin qorunması üçün həll yollarının tapılmasında mühüm rol oynayrlar. Qlobal problemlərin həllində qadınların rolu artırılarsa, gender bərabərsizliyinin qarşısını ala bilər”*. Göründüyü kimi, hər cəmiyyətin problemləri və bu problemlərin həllərinə baxışı fərqlidir. Tarixə nəzər salanda da müxtəlif xalqların qadınlara münasibətinə dair maraqlı faktlara rast gəlmək olar.

Türk dünyasında qadın zəif deyil, zərif və güclü xarakter kimi göstərilir. Məsələn, “Kitabi-Dədə Qorqud” eposunda Selcan xatun, Burla xatun, Banuçiçək və başqa qadınların döyüş meydanlarında silahlanaraq at çaparaq düşmənlə vuruşduqları yazılıb (5, s. 122).

Türk-müsəlman dünyasının ilk demokratik cümhuriyyəti olan Azərbaycanda Şərqdə azadlıq bayrağı dalğalananda qadınlar da bu sevincə şərik oldular. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti parlamentinin daim diqqət mərkəzində olan qadın hüquqları o dövrdə ziyalılardan ən çox mübarizə apardığı məsələlərdən biri idi. Qadınların mənəvi haqları, təhsil haqları ilə yanaşı, siyasi müstəvidə də səsləri eşidildi. Şərqdə ilk dəfə olaraq çadralarını atan müsəlman qadınlar seçkilərdə iştirak etmək hüququ, yəni səsvermə hüququ qazandılar.

Türkiyə Cümhuriyyəti də bu mənada mərhələli inkişaf yolu keçib. Xüsusən də son illər qardaş ölkədə qadın hüquqları daim gündəmdə olub, müzakirə olunub (4, s. 6). Azərbaycanda münasibətlər dövlətin qanunlarından, qanundan irəli gələn tələblərin necə həyata keçirilməsindən, mədəniyyətdən, o cümlədən dini tələblərdən asılı olaraq formalaşır. ABŞ və Böyük Britaniyada oğlanlar və qızlar kilsə məktəblərində ayrı-ayrılıqda təhsil alırlar. Bu, onların mədəniyyətinin bir hissəsidir. Lakin ayrı-seçkilik cəmiyyətə uyğunlaşma prosesində özünü göstərir. Biz bu ölkələrdə qadınların günahlarına görə daşqalaq edilərək cəzalandırıldığını görmürük. Təəssüf ki, bunu şəriət qanunlarının tətbiq olunduğu İran və Əfqanıstanda görmək olar. Təhsil hüququnun təmin edilməsi ciddi siyasi qərar deyil. Bu tendensiya təkcə Əfqanıstanda deyil, qonşu ölkələrdə də yarana bilər.

6. Müasir Azərbaycanda elə bir fəaliyyət sahəsi yoxdur ki, orada qadınlar təmsil olunmasın. Bu gün Azərbaycan qadınları inzibati, qanunvericilik, hüquq-mühafizə, məhkəmə orqanlarında təmsil olunur, məsul vəzifələrdə çalışırlar.

Respublikada qadın hərəkətinin genişlənməsində, onun sistemli fəaliyyətinin genişlənməsində Azərbaycanın birinci xanımı, Heydər Əliyev Fondunun prezidenti, Azərbaycan Respublikasının Birinci vitse-prezidenti Mehriban Əliyevanın fəaliyyətləri dənılmazdır. Azərbaycan qadınına xas olan qayğıkeş və insanpərvər keyfiyyətlər Mehriban xanımda təcəssüm edir. O, Azərbaycan qadınıni beynəlxalq aləmdə, mötəbər qurumlarda layiqincə təmsil edir, ölkəmizin xaricdə tanınması yolunda mühüm işlər görür.

Hazırda Azərbaycanda qadınlar bütün sahələrdə vəzifələr tuturlar. Parlamentdə kifayət qədər qadınlar, siyasətçilər, hərbcilər və bir çox başqa qadınlar var.

Diqqət etsək görərik ki, mövcud münaqişələr əsasən daxili müstəvidə baş verir. Bəzən kişilər ailə məsələlərində qadının müstəqilliyini qəbul edə bilmirlər. Yaxud 20 il əvvəl qadınlar hansısa məsələdə kişi dominantlığını normal hesab edirdilərsə, indi bunu qəbul etmirlər. Düşünürəm ki, zaman keçdikcə bu məsələlər öz həllini tapacaq. Qadın və kişi qanun qarşısında bərabərdir, lakin yeganə istisna odur ki, qanun qadınlara ömürlük həbs cəzası vermir. Bütün digər məsələlərdə məsuliyyət eynidir. Cəmiyyətimizdə çoxlu stereotiplər var. Yazılmamış qanunlar kişilərə daha çox imkanlar verir.

Ailənin yaradılmasında hər iki tərəf könüllülük və məsuliyyət nümayiş etdirməlidir. Gənclər ailə həyatı qurmadan əvvəl ailə həyatı və bərabər hüquqlar mövzusunda maariflənməli, gender stereotiplərinə meydan oxumalıdırlar. Xalqımıza xas olan kişi mühafizəkarlığı “sahibkarlığa” çevrilməməlidir. Hər iki tərəf danışıq aparmağı, qarşı tərəflə ünsiyyət qurmağı, bir-birini dinləməyi bacarmalıdır. Ailədə elə bir problem yoxdur ki, onu qarşılıqlı hörmət əsasında həll etmək mümkün olmasın. Ailə qurduqdan sonra iqtisadi azadlıq, xüsusilə qadınların iqtisadi azadlığı çox önəmlidir. Ailə qurmadan əvvəl bu məsələ müzakirə olunmalıdır.

Araşdırmalar göstərir ki, işləyən qadın ailədə evdar qadından daha rahat mühit yaradır, burada qarşılıqlı anlaşma üçün şərait daha əlverişlidir.

Gender problemini araşdırarkən mütləq milli, mənəvi, dini əxlaqı dəyərləri gözəndən qaçıрмаq olmaz. Hər hansı bir Avropa ölkəsində olan gender anlayışını eynilə Azərbaycan cəmiyyətində təzahür etməsini düşünmək absurddur. Ən yaxın Avropa, ən yaxın Şərqi, hətta ən yaxın qardaş xalqlar arasında sosial münasibətlərdə gözə cərpacaq dərəcədə fərqlər var. Avropada yazılmış qanunlar və nəticə əsas götürülür. Mənəvi-əxlaqi kateqoriyaya daxil olan məsələlərin meyarı bir qədər mücərrəd və nisbidir. Daha konkret desək, Azərbaycan cəmiyyətində gender problemlərinin həllində vətəndaş cəmiyyətinin təşviqinə böyük ehtiyac var. Doğrudan da, qadınların problemləri ilə bilavasitə məşğul olan, onlara mənəvi-psixoloji yardım göstərən, problemi olan qadınlara sığınacaq verən və s. olan bir sıra vətəndaş cəmiyyəti qurumları var. Bununla belə, problemdən əvvəlki mərhələni bir tendensiya kimi öyrənməyə və buna uyğun olaraq qabaqlayıcı tədbirlər həyata keçirməyə çalışan təşkilatlar azdır. Məlumdur ki, Azərbaycanda həm əqli, həm də dini baxımdan qadının yeri kişilərdən sonradır. Ola bilsin ki, Avropada gender probleminin həlli bir qədər sadədir, çünki orada “qadınların kişilərin arxasındakı yeri” nə dini, nə də milli mənada mentalaşdırılmayıb. Lakin Azərbaycanda bu mentalizasiya çox konsentrik şəkildə özünü göstərir. Ona görə də cəmiyyətdəki gender problemlərinin mənəvi zəmində öyrənilməsi və maarifləndirmə yolu ilə aradan qaldırılması məsələləri əsas hesab olunur. Nə qədər məntiqli və gözəl qanunlar qəbul etsək də, təkcə qanunların gücü ilə ailələrdə gender bərabərliyini təmin edə bilməyəcəyik. Ona görə də ailələrin bu istiqamətdə maarifləndirilməsi vacibdir.

Bir məqamı da vurğulamaq yerinə düşər ki, Azərbaycan cəmiyyətində gender bərabərliyinə münasibət Avropadan fərqlidir. Bu problemi həll edərkən hər bir cəmiyyətin özünəməxsus xüsusiyyətləri var və onlar nəzərə alınmalıdır. Bu gün “gender” anlayışı təkcə yeni elmi kateqoriya kimi deyil, həm də sosial-humanitar araşdırmalarda alternativ elmi paradigma kimi, ictimai əlaqələrin və qarşılıqlı fəaliyyətin yeni modeli kimi qavranılır. Sosioloqlar genderi sosial konstrukt kimi araşdırırlar. Onun əsasını təşkil edən xarakteristikaları 3 qrupa bölmək olar. Gender anlayışı mədəniyyətdə kök salmış sosial münasibətlərin fundamental ölçüsüdür. O, davamlılıq və dəyişkənlik elementlərinə malikdir. Hər bir cəmiyyətdə, xüsusən çoxmədəniyyətli və çoxmillətli cəmiyyətdə gender müxtəlifliyinin nəzərə alınması zəruridir. Bu o deməkdir ki, müxtəlif vəziyyətlərdə, müxtəlif etnomədəni və dini qruplar, cəmiyyətin müxtəlif təbəqələri üçün

kişilərə və qadınlara müvafiq göstərişlər və onların icrası fərqli ola bilər. Sosial norma və qaydaların dəyişdirilməsi təşəbbüsü ilk növbədə qadınlardan irəli gəlir. Qadınlарın siyasi qərarlar qəbul edilməsində iştirak etmək istəyi onların geniş sosial fəaliyyət imkanlarına malik olması, resursların ədalətli bölgüsü zəruriyyəti və məsuliyyət hissi ilə bağlıdır. İnsan hüquqları və bu hüquqların tərkib hissəsi olan qadınlarla kişilər arasında bərabərlik elə bir prinsipdir ki, onu daim müdafiə etmək, qorumaq və möhkəmlətmək lazımdır. Bu bərabərliyin mövcud olması, onun qorunub saxlanması və fəal vəziyyətdə olması yalnız o halda mümkündür ki, bu bərabərlik müntəzəm olaraq yenidən dərk edilsin və qiymətləndirilsin. Bu gün qarşıda duran ən mühüm məqsədlər sırasında məhz belə hədəflər vardır.

7. Müqayisə. Cəmiyyətimiz öz üzərinə öhdəlik götürməlidir ki, bu müxtəlif məqsədlərə – qadınlарın və kişilərin hüquq bərabərliyinə, demokratik representativliyə, qadınlarla kişilər arasında məsuliyyət bölgüsünə uyğun olaraq iqtisadi müstəqilliyə və təhsilin adaptasiyasına çalışmaqqla bərabər, eyni zamanda hər iki cinsin nümayəndələrinin şəxsi və ictimai firavanlığını təmin edə biləcəkdir. Hələ də insanların böyük əksəriyyəti gender bərabərliyi deyəndə, bunu ancaq qadın hüquqlarının qorunması mexanizmi kimi qəbul edirlər. Bu məsələyə münasibətdə şərqlə qərbi, xristianlıqla islamı müqayisə edəndə də ümumi prinsiplərdən çıxış etmək doğru olmaz. Müqayisə üçün islam ölkəsi olan İran İslam Respublikasının dövlət qanunlarında qadınlara verilən hüquqlar heç bir xristian ölkəsində yoxdur. Dünya sivilizasiyasının inkişaf tarixinə nəzər salsaq görürük ki, tarix boyu inkişaf və mədəniyyət şərqdən qərbə yayılıb. Bu realıq bu gün də öz aktuallığını bir çox məsələlərdə xüsusilə mənəvi-əxlaqi keyfiyyətlərin qorunmasında özünə açıq şəkildə göstərməkdədir.

BMT-nin İnkişaf Proqramı və Britaniyanın Oksford Yoxsulluq və İnsan İnkişafı Təşəbbüsünün (OPHI) ekspertləri dünya üzrə yoxsul insanların sayını hesablamışlar. Məlum olmuşdur ki, yer üzündə dünya əhalisinin 1,1 milyardı yoxsulluq içində yaşayır. Onların sıralarına dünya yoxsullarının 70 faizini təşkil edən qadınlar daxildir. Qadınlar bütün dünyada kişilərdən daha kasıb olduqlarına görə, yoxsulluğun səbəb olduğu bütün problemləri, o cümlədən qidalanma və xəstəlikləri yaşamaq ehtimalı kişilərə nisbətən daha çoxdur. Amma onlar da əlavə problemlər yaşayırlar. Bu problemlərin bəziləri qadınlарın uşaq dünyaya gətirməkdəki fizioloji rolundan irəli gəlir, bəziləri isə sadəcə qadın olduqları üçün onlara necə davranıldığından yaranır.

8. Bu problemlərə əlavə olaraq, yoxsul ölkələrdə qadınlar onlara qadın kimi rəftar edildiyinə görə, kişilərdən daha pis vəziyyətdədirlər. Bu faktın bir təzahürü onların yaşadıkları zorakılıqdır. Dünyada qadınlарın təxminən üçdə biri təcavüzə və ya döyülməyə məruz qalmışdır. Qadınlara qarşı zorakılıq, şübhəsiz ki, varlı dövlətlərdə baş versə də, yoxsul və orta gəlirli dövlətlərdə və qadın bərabərsizliyi xüsusilə yüksək olduğu ölkələrdə daha çox yayılmış və ifrat dərəcədədir. Hindistanda evdən kənar da işləyən bir çox gənc qadın, bu qadınlарın fəzilətdən məhrum olduğunu və zorlama ilə cəzalandırılmalı olduğunu düşünən təhsili yarımçıq qalan kişilər tərəfindən təcavüzə məruz qalmışdır. Hindistan və Pakistanda hər il minlərlə qadın cehizlə bağlı öldürü-

lür, yeni arvad əri və yaxud onun qohumları tərəfindən bəyə pul və ya mal ödəmədiyi təqdirdə öldürülür.

Kamboca, Hindistan, Nepal və Tayland kimi ölkələrdə gənc qızların tez-tez valideynlərindən oğurlanaraq fahişəlik etməyə məcbur edildiyi başqa bir böyük problem cinsi köləliyə bərabərdir. Seks köləsi kimi işləyən 18 yaşından kiçik qızların (bəzən oğlanların) sayının milyonlara çatdığı və XVIII-XIX əsrlərdə Afrikalı qulların sayından daha çox olduğu düşünülür.

Zorakılıqdan başqa, yoxsul ölkələrdə qadınların ali təhsil almaq şansı kişi həmkarlarına nisbətən daha azdır, qızlar isə oğlanlara nisbətən ibtidai məktəbə getmirlər. Qadınların həm də layiqli maaş verən işlərdə işləmək və siyasi vəzifə tutmaq şansı kişilərə nisbətən daha azdır. Bir çox yoxsul ölkələrdə qızlar xəstələndikdə adekvat tibbi yardım alma ehtimalı oğlanlara nisbətən daha az olur və oğlanlara nisbətən 5 yaşından əvvəl ölmə ehtimalı daha yüksəkdir. Bütün bu problemlərdən yoxsul ölkələrdə qadınlar və qızlar xüsusilə əziyyət çəkirlər.

Tam fərqli olaraq, varlı demokratik ölkələrdəki qadınlar kasıb ölkələrdəki həmkarlarından daha yaxşı vəziyyətdədirlər. Bir çox varlı demokratik ölkələrdə qadınların kişilər qarşısında statusu yüksəkdir.

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnkişaf Proqramı ölkələri qadınların öz ölkələrinin iqtisadiyyatına və siyasi həyatına cəlb edilməsinə dair “gender səlahiyyətlərinin artırılması tədbiri” üzrə sıralayır (Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnkişaf Proqramı, 2009). Tədbirə daxil edilən 109 ölkədən İsveç birinci, Norveç, Finlandiya və Danimarka ikinci yerdədir. Qalan Nordic ölkəsi İslandiya səkkizinci yerdədir. İlk onluğa daxil olan digər ölkələr Hollandiya, Belçika, Avstraliya, Almaniya və Yeni Zelandiyadır. Kanada on ikinci, ABŞ isə yalnız on səkkizinci yerdədir. Birləşmiş Ştatların niyə bu qədər aşağı yer tutduğunu və qadınların səlahiyyətlərini artırmaq üçün nə edə biləcəyini anlamağa çalışarkən, Şimali Avropa ölkələrinin təcrübəsi bəzi mühüm dərslər verir.

Skandinaviya ölkələri qadınların biznes və siyasi aləmdə iştirakını artırmaq üçün birgə səy göstərdiklərinə görə gender səlahiyyətlərinin artırılması tədbirinin ən yüksək pilləsində qərarlaşblar (7, s. 365–384). Onların hamısı tam iqtisadi və gender bərabərliyini təşviq etmək üçün geniş hökumət proqramları və digər səylərlə xarakterizə olunan sosial-demokratik rifah dövlətləridir.

Məsələn, Norveç hökuməti uşaqlara gündüz baxımı, yaşlı və ya əlil şəxslərə böyük yüklərin baxımını təmin edir, həmçinin uşaq doğulduqdan sonra qırx dörd həftəlik ödənişli valideyn məzuniyyəti verir. Valideynlər də övladının 2 yaşına qədər gəlirlərini itirmədən daha az saat işləyə bilirlər. Bütün bu müddəalar o deməkdir ki, qadınlar evdən kənar işləmək üçün amerikalı həmkarlarına nisbətən daha çox azadlıq və iqtisadi imkanlara malikdirlər və onlar bu fürsətdən istifadə ediblər. Son təhlilin nəticəsinə görə, Qadınlar üçün sosial hüquqların gənc uşaqlara və qocalara, cəmiyyətin xəstə və əlilliyi olan şəxslərinə qayğı göstərməsi kimi şeyləri əhatə etməsi son dərəcə vacib olmuşdur. Skandinaviya ölkələrində qadınlar ana və işçi kimi ikili rolunu birləşdirməkdə

başqa yerlərə nisbətən daha uğurlu olmuşdur və sosial siyasət tədbirləri gender bərabərliyi siyasətinin tərkib hissəsidir.

NƏTİCƏ.

Beləliklə, gender bərabərsizliyini azaltmaq üçün sosioloji perspektiv gender bərabərsizliyinin yaranmasına kömək edən mədəni və struktur amilləri həll etmək üçün müxtəlif siyasət və tədbirlər təklif edir. Bu addımlar aşağıdakıları əhatə edə bilər, lakin bunlarla məhdudlaşmır:

1. valideynlər və digər böyüklər tərəfindən qız və oğlanların sosiallaşmasını ənənəvi gender rolları azaldığından cəmiyyətin bu sahəyə diqqəti artırılmalıdır.
2. Zorlama və cinsi təcavüz, cinsi qısnama və pornoqrafiyanın səbəbləri, miqyası və nəticələri haqqında ictimai şüurun artırılması istiqamətində maarifləndirici tədbirlər həyata keçirilməlidir.
3. Gender əsaslı məşğulluq ayrılığına və cinsi qısnamaya qarşı mövcud qanunların vaxtında icrası məqsədilə ayrı-ayrı ölkələrin müvafiq dövlət qurumları tərəfindən ciddi tədbirlər görülməlidir.
4. Zorlama böhranı mərkəzlərinin və zorlanmış və ya cinsi təcavüzə məruz qalmış qızlar və qadınlar üçün digər xidmətlərin maliyyələşdirilməsinə dövlət nəzarəti tətbiq edilməlidir.
5. valideynlərin və xüsusən də anaların arzu etdikləri təqdirdə evdən kənar işləməsinə imkan yaratmaq məqsədi ilə uşaqlarının rifahına xələl gələ biləcəyindən qorxmadan yüksək keyfiyyətli uşaq baxımı variantlarının dövlət tərəfindən maliyyələşdirilməsi həyata keçirilməlidir.
6. Ənənəvi kişi peşələrində və siyasi liderlik vəzifələrində qadınların sayını artırmaq üçün mentorluğu və digər səylərin artırılması zəruridir.
7. Gender bərabərsizliyini ən yaxşı şəkildə necə azaltmağı planlaşdırarkən, müasir qadın hərəkətinin təsirini təşviq etmək və qiymətləndirmək vacibdir.
8. Müasir dövrdə genderin aktuallığının daha da artırılmasını qiymətləndirmək məqsədi ilə BMT tərəfindən beynəlxalq gender proqramlarının təşəkkülü və məqsədyönlü fəaliyyətinə önəm verilməlidir. Bu məqsədlə bütün dünya dövlətlərinin gender sahəsində əlbir fəaliyyət sisteminin yaradılması vacibdir.

Mahsati Sabir gizi Jafarova

Social-Philosophical Directions of The Important Role Of Gender In Modern Development

Summary: Sex refers to the biological differences between men and women, while gender refers to society's expectations of how men and women should think and behave. Scholars continue to debate the value of biological explanations in understanding gender differences. Biological explanations vary, but ultimately assume that gender differences are inevitable and that the status quo is maintained. In contrast, cultural and socialization explanations hold out some hope for changing gender roles

and reducing gender inequality. Many studies have shown that socialization leads children around the world to adopt gender roles associated with femininity and masculinity. Parents view and interact with their daughters and sons differently, and children continue to learn their gender roles from their peers, schools, the media, and religion. Several reasons for this gap are explored, including gender discrimination in the workplace, women's caregiving roles, the devaluation of women's work, and overt gender discrimination by employers. Sexual violence against women is extremely common, stemming from cultural beliefs about female and male roles, power relations between women and men, and structural differences in the workplace. While white women earn less and are poorer than white men, women of color earn less and are poorer than white women. Violence against women is another manifestation of gender inequality. Studies show that up to one-third of women worldwide will experience rape or sexual assault, and an estimated 70 to 80 percent of their attackers will be men they know. In patriarchal societies, men enjoy privileges simply because they are men, whether they recognize them or not. At the same time, men experience disadvantages, including higher rates of violent behavior and victimization, and some emotional problems than women.

Keywords: gender, gender inequality, violence, women's labor, men, parentalsupervision, patriarchal society.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Beynəlxalq Miqrasiya Təşkilatı. İnsan alverinə qarşı mübarizə. Dərs vəsaiti. Bakı, 2016. 166 s. səh 22
2. Bədiyev. S. Azərbaycanca gender siyasəti: tarixi və müasir yanaşma. "Gender probleminə nüasir yanaşma" mövzusunda respublika elmi-praktik konfransın materialları. Bakı, 23 noyabr 2018. Səh. 44
3. Brettell, CB və Sargent, CF (Red.). (2009). Mədəniyyətlərarası perspektivdə gender (5-ci nəşr). Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall
4. E. Savaşkan. Kadın yöneticiler açısından toplumsal cinsiyet eşitsizliği üzerine kavramsal bir çalışma. AÇÜ-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi. Türkiye, 2019. cild 5, say 2. s. 6
5. Mikayılov. Ş. Fəlsəfə. Dərslük. Bakı. 2024. ADPIU, 366 s. səh 122).
6. Rəhimova. K. A. Sosial psixologiya. Ali məktəblər üçün dərs vəsaiti, Bakı, 2021, 158 s. səh. 107-108
7. Sumer, S., Smithson, J., Guerreiro, MD, & Granlund, L. (2008). İşləyən ana olmaq: Norveç, Böyük Britaniya və Portuqaliyada üç xüsusi iş yerində iş və ailənin uzlaşdırılması. *İcma, İş və Ailə*, 11 (4), 365-384.

Мехсети Сабир к. Джафарова**Социально-философские направления о важной роли гендера
в современном развитии**

Резюме. Пол – биологическое различие между женщинами и мужчинами, а гендер – это понятие, которое относится к ожиданиям общества относительно того, как женщины и мужчины должны думать и вести себя. Ученые продолжают спорить о ценности биологических объяснений в понимании гендерных различий. Биологические объяснения различаются, но в конечном итоге подразумевают, что гендерные различия неизбежны и что статус-кво сохраняется. Напротив, культурные и социализационные объяснения отражают определенные надежды на изменение гендерных ролей и сокращение гендерного неравенства. Многие исследования показывают, что социализация приводит детей во всем мире к принятию гендерных ролей, связанных с женственностью и мужественностью. Родители по-разному смотрят на своих дочерей и сыновей и взаимодействуют с ними, а дети продолжают изучать свои гендерные роли у сверстников, школ, средств массовой информации и религии. Исследуются несколько причин этого разрыва, в том числе гендерная дискриминация на рабочем месте, роль женщин по уходу, обесценивание женского труда и явная гендерная дискриминация со стороны работодателей. Сексуальное насилие в отношении женщин очень распространено и связано с культурными представлениями о гендерных ролях, структурными различиями во власти между женщинами и мужчинами, а также на рабочем месте. Насилие в отношении женщин является еще одним проявлением гендерного неравенства. Исследования показывают, что до трети женщин в мире подвергаются изнасилованию или сексуальному насилию, и от 70 до 80 процентов тех, кто на них нападает, знакомые им мужчины. В патриархальном обществе мужчины пользуются привилегиями просто потому, что они мужчины, независимо от того, признают они эти привилегии или нет. В то же время мужчины испытывают неблагоприятные условия, в том числе более высокий уровень агрессивного поведения, а также некоторые эмоциональные проблемы, чем женщины.

Ключевые слова: гендер, гендерное неравенство, насилие, женский труд, мужчина, родительская забота, патриархальное общество

Məqalənin redaksiyaya daxil olma Tarixi: 19.12.2024